

Академик АЛЕКСАНДАР ФИРА

МЕТОДОЛОШКО-ТЕОРИЈСКЕ НАПОМЕНЕ О РАЗМАТРАЊУ ДЕМОКРАТИЈЕ (реч у дискусији)

1. На овом програму који нам је подељен заједно са предлогом Пословника последњи прилог је био прилог академика Шуковића, а он је први говорио, а претпоследњи је мој, а ја ћу говорити други. Надам се да то неће покварити озбиљност теме. Утолико пре што ни ја не могу да побегнем из своје коже, као вероватно нико од аутора писмених прилога, па не могу, а да не споменем и сопствени прилог који је посвећен локалној самоуправи, али ћу га заиста само поменути. Оно о чему намеравам да говорим је шире од тога, и у овом тренутку, јер ја се надам, да упркос Пословнику, нас има довољно мало да ће бити времена да се свако од учесника ко жели појави бар два пута на овој говорници. Зато хоћу да се најпре ограничим на неколико методолошко теоријских напомена са намером да њима олакшам расправу.

Прво бих пледирао за то да покушамо да конзеквентно реализујемо једну теоријску дистинкцију, која је иначе неспорна али која се у разради врло лако губи, између политичког система и државе уопште, а нарочито између политичког система и државног уређења. Политички систем, ја схватам, као ширу категорију од државе. Политички систем је комплетан склоп институционализованих и неинституционализованих односа, између апарата јавне власти, дакле, суштине државе и друштва као целине. Кад говоримо о демократији, кад тражимо узроке и слабости демократије код нас, онда разматрамо, по мом уверењу, политички систем у целини. Кад је реч о државном уређењу онда је у питању само део онога што сам у овом свом одређењу ја назвао државом. Ту прву напомену сматрам нарочито значајном због тога што иза ње следи одмах и друга

2. Заборављамо доста често на разлику између поретка и система. Поредак је јединство нормативног и стварног, дакле, не само институционални механизам и норме, него и тзв. друштвена пракса. Поимање система се може ограничити на норме и институционалне механизме. Ако имамо у виду ове две претходне методолошке напомене, ја ћу онда да направим глобалан комплимент свим учесницима писмених прилога да су они дали

доста материјала за расправу и о поретку и о систему а да су најмање они криви што на жалост, има врло мало материјала за закључивање.

О чему се заправо ради. Несумњива је оријентација ове популарно и погрешно зване "треће" Југославије на то да изграђује демократски политички систем, као и на то да се по типу државног уређења определи на солуцију која би била компатибилна са демократским политичким системом. Овде и наступа први неспоразум. Ја мислим, чак тврдим, да нема опште и за све услове прихватљиве формуле која идеално решава однос између типа политичког система и државног уређења. Тај однос је пре свега условљен објективним социјално-економским параметрима. И он је различит од земље до земље, а и у свакој земљи различит у појединим етапама. Због тога би још једанпут пледирао за изузетан степен толеранције у покушајама да нађемо истину о томе где је наш модел, али био и против исцрпљавања у тражењу опште прихватљивих модела, који важе свуда и за сваког, и који важе без обзира на околности.

3. Ако се све то има у виду, онда је моје уверење да је стање које карактерише "трећу" Југославију у погледу релације демократија-државно уређење дефектно на неколико тачака. Различит степен те дефектности пре свега не проистиче из нормативних решења него из метајуристичких фактора, из фактора који су проузроковали таква нормативна решења и који су због тога заслужили да буду предмет посебног разматрања. Да не бих био потпуно апстрактан, ја упућујем на свој прилог у коме сам настојао да покажем да је локална самоуправа изразито запостављен сегмент политичког система у Југославији као целини и у обе њене републике. Она је, на свој начин, лакмусов папир који, рекао бих, манифестује одлично и нормативне и практичне слабости државног уређења у целини. Елементима државног уређења је не сматрам само федерализам, односно постојање федералних јединица, него и постојање свих других институционалних облика у вертикали власти, дакле, и аутономије, а питање је да ли оне у Југославији заправо и постоје, и оно што се прећуткује, а постоји, окрузи, и локалну самоуправу.

Ти дефекти кад је реч о државном уређењу заиста постоје и нормативним решењима која нису изведена до краја, али их је ипак више у друштвеној пракси. Остајем само на једном елементу који сам такође узгред поменуо у свом писаном прилогу. Из метајуристичких разлога, које нећу да образлажем, прећутно је прихваћена теза да "државни разлог" захтева изузетно висок степен централизма у организацији власти на нивоу федералне јединице и изузетно слабу федерацију, без обзира на њено нормативно одређивање. Опредељење на изузетно висок централизам у организацији обе федералне јединице је произвело у Републици Србији једну конструкцију, којој ја морам да признам вештину, али која је уставно дубоко сумњива а за демократију, бојим се, врло погубна. Деконцентрацијом власти на деташиране делове министарства, што треба да буду окрузи, на мала врата створен је нов тип територијалних јединица за који нема основа нити у Уставу чак нити у законима.

Тај ниво државне организације (окрузи) је испољио тенденцију која је нормална. То је тенденција оправдања споственог постојања, а до тога је

могло да дође само узурпирањем туђих права. Дакле окрузи могу себе да оправдају само или узурпирањем права републике, а то није могућно, јер су деташирани део републике организационо и њихова политичка и социјална моћ је мања од моћи републике. Остала је, дакле, само локална и остаци функционалне самоуправе, односно остало је подручје још увек релативно непокривено тоталним етатизмом. Тај концепт у високом степу повратно негативно делује на модерно схватање демократије.

4. Овде има доста квалификованијих људи од мене да говоре о општем појму демократије, али бар о три елемента без обзира на све могуће разлике, чини ми се да спора нема. Та три елемента су да је демократија могућна: Ad 1. искључиво у правној држави, израз правна држава употребљавам као опозит према полицијској држави. - Ad 2. У држави у којој је јасно дефинисан основни облик својине, а према досадашњем историјском искуству то је приватна својина, и Ad 3. у држави у којој постоји стабилан и бројан средњи слој. Како ми стојимо са сва ова три елемента? Бојим се да ће нас и површан увид доста озбиљно разочарати.

Да би остварили правну државу нама пре свега фали да покријемо бројне "рупе" у правном систему, почев од савезног до локалног нивоа. Још више нам фали да ефикасно зауставимо готово свеопшту криминализацију друштва. У таквим околностима приче о правној држави почињу да делују као јефтина пропаганда. Молио бих да се овако тврда и строга осуда стања не искористи, а може се искористити, као прикривен жал за поретком који не признаје правну државу. Напротив! Али стање је ипак такво.

Много горе стање, уставноправно говорећи постоји, када је у питању својина. Сва три наша устава, Устав СРЈ угледајући се на Устав Србије који му је временски претходан, а Устав Црне Горе угледајући се на оба претходна, брижљиво су избегла да озбиљније одреде карактер основног својинског облика. Ја их не позивам да препишу одговарајућу одредбу "Вајмарског" устава, иако вероватно ни то не би шкодило, али се при таквом ставу устава не може очекивати да процес приватизације озбиљно одмакне, ако се ствар не подигне на ниво уставне расправе. Не пледирам зато да на овом месту данас и овде предложимо уставотворцу како да то учини. Али јесам за то да га најоштрије подсетимо на потребу да то учини.

Трећи елемент, ако је у питању оно што треба да буде људски супстрат те демократије тај "средњи слој" као њен носилац, онда је наше стање из дана у дан све горе. Ми ћемо у најгорем смислу те речи остварити злокобно пророчанство Секу Туреа, који је говорио, причајући ситуацију у својој земљи, да у његовој земљи постоји бескласно друштво, тј. да нема ни владајуће класе, ни средњег слоја него постоји само класа обесправљених. Ако се настави декомпозиција средњег слоја која убрзано напредује, по иначе класичном познатом моделу да све мањи број људи постаје све богатији, а све већи број људи постаје све сиромашнији, онда прича о демократији постаје илузија. Човек који трчи да ухвати кору хлеба нема времена ни воље за демократију. Демократија постаје могућна као партиципација у управљању друштвом оног тренутка када су елементарне потребе задовољене. Значи ли то да овај остарели академик сада пледира

да ми прво "изрешавамо" та економска питања па ћемо демократију, тамо негде 2000. или не знам које године, поново да ставимо на дневни ред? Напротив! Ја мислим да ми не решавамо економска питања зато што немамо довољно демократије, а не обрнуто.

5. И најзад, још неколико напомена инспирисаних писаним прилозима. Прво, проблематика међунационалних односа је "наша судбина", али сам изричито против уплитања међунационалног елемента у све поре друштва и сва теоријска и методолошка питања и проблеме који се с тим у вези појављују. На крају крајева, иако нам је управо тај комплекс односа загорчао последњу деценију и не само последњу деценију, ваља се ипак сетити једне чињенице која ваља нигде није изразитија него на овим просторима. Нација јесте историјска категорија, она се не може измислити нити октроисати, али однос појединца према нацији је субјективан. Однос појединца према нацији је опредељење. Дајте да то опредељење учинимо стварно слободним опредељењем, и да та слобода буде део слободе која је претпоставка за демократију. Ја тиме не позивам на анационалност, иако мислим да је Сартр био у праву када је рекао да је он пре свега човек, а да је случајно Француз, али тврдим да докле год се те две равни буду мешале на ови просторима, и не само на овим просторима, правог и озбиљног мира и стваралачке атмосфере неће бити.

6. Неколико њих је рекло да се шири поље консензуса међу овим људима који су суделовали на оном првом и на овом другом скупу. То је велико задовољство. Само је још веће незадовољство што је број тих људи међу којима се поље консензуса шири све мањи.

Подржавајући оне који најреалнију економско-правну основу демократије виде у приватној својини ја само желим да подвучем да модерна приватна својина има врло мало заједничког са приватном својином ситне робне производње. Код нас се оно што нам се предлаже као приватизација до сада своди на то или, шта више и још горе, на безвредне ваучере. Због тога заједно са афирмацијом доминације приватне својине ваља се, ако хоћемо да останемо у модерном тренду, држати макар оног доњег минимума, савремених "држава благостања", па рећи уставно, а онда то и законски развити, да је та својина и социјална функција. Та социјална функција претпоставља да није у питању тржишна привреда старог Рима, ни тржишна привреда средњевековних градова, него, онда оно што пише у Grundgesetz-у СР Немачке, ако нема ништа боље социјална тржиштна привреда. Ван тих одредница ми ћемо се стално кретати у затвореном кругу чији ће коначан резултат бити несвесно подржавање тренда криминализације свих социјалних релација у којима се налазимо.

Друго, ја сам пледирао у свом првом излагању против исцрпљивања у прецизном цртању будућности, али сад самом себи морам да кажем да то не искључује него претпоставља одређен степен социјалног консензуса око непосредног основног циља. Тај непосредан основни циљ, који ћу и ја сасвим слободно да назовем цивилним друштвом, свакако није крај историје. И ту су опомене које су нам дале млађе колеге много значајне. То дефинитивно није крај историје, него у извесном смислу, у оном смислу у коме је Маркс као одличан поета писао, почетак историје рачунајући све

претходно као предисторију почетак историје слободног човека, почетак историје човека који кад се и национално опредељује он се не опредељује да би се ограничио него да би се отворио. Због тога за мене "нациократија" не само да није пут ка демократији и степеница ка њеној него сигурно пут ка ликвидацији сваке слободе.

Треће, мени се иначе свиђа та наизглед парадоксална синтагма о демократском фашизму. То је у ствари позната ствар и лепо срочена ода популистичкој диктатури, која је успела али не само на нашим просторима. Она је на свој начин светски феномен. Део тога тренда је све изразитија доминација президенцијализма и "колевке" парламентаризма. Тако је Француска била заправо постојбина европске варијанте парламентаризма, а у њој данас од парламентаризма имате бедне остатке. У том погледу нема места за оптимизам и добро је скретање пажње на чување бар тих клица политичке контроле егзекutive, која је каква-таква полуга ограничења власти за коју је Макијавели имао одличне рецепте још у XV веку, који уопште нису застарели. Све оно што је он саветовао одлично су научили сви властодршци света.

И сада, да и ја завршим слагањем са нечим што је рекао један од предговорника, али и својом опаском. На жалост, транзиције ове "треће групе" у којој се дефинитивно налазе све југословенске земље не могу чак теоријски да рачунају на транзиције јужноевропског медитеранског "питомог типа" јер су осуђене на то да проживе један део који је тамо далека прошлост. Ми на жалост, не можемо филогенезу да заменимо онтогенезом и не можемо да побегнемо из своје коже. Остаће ипак одговорност свих Југословена за неспособност да искористе историјску шансу да транзицију прођу људски и цивилизацијски, достојанствено, а "друга" Југославија је за то пружала основа. То је историјска одговорност Југославије и Југословена не само пред својим потомцима него и пред светом. "Друга" Југославија није била велика зато што је имала, кажу војни стручњаци, по снази трећу армију у Европи. Она је била велика зато што је заиста имала у једном раздобљу највећи број пријатеља на свету. Тај југословенски модел, те југословенске наде су биле неко отварање трећег пута и та шанса је скоро дефинитивно прокоцкана, бојим се не само за век једне генерације, него за век више генерација. У том погледу никада нас неће историја аболирати. На жалост, завршавам напоменом да су код нас, као и код свих несрећа, прелазни периоди односно провизоријуми најдужи. Испада да је наш цео социјални живот од када постојимо провизориј, и то несрећни провизориј, у коме је све неизвесно, сем извесности да је све неизвесно.

